

فلسفه

آشنایی با فلسفه اسلامی
پیش‌دانشگاهی علوم انسانی

تدوین و تدریس: حامد صفایی پور

WWW.PISHANI.IR

safaeipour@pishani.ir

دانشجوی دکترای فلسفه علم و فناوری

فصل ۱۱

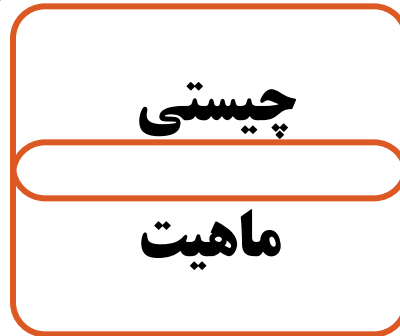
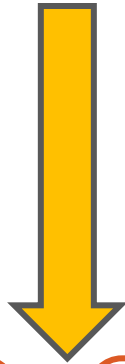
مبانی حکمت متعالیه

مقدمه:

پیش از این آموختیم:

- اصل مغایرت وجود از ماهیت:
- ما در **ذهن** مفهوم وجود را به عنوان محمول قضایا قرار می دهیم.
- برای نمونه: در قضیه «ستاره هست» واقعیت خارجی ستاره را موضوع و «هستی» را بر آن حمل می کنیم.
- در واقع ذهن در فعالیت خود، هر واقعیت خارجی را به دو جزء تقسیم می کند: **چیستی** و **هستی**

پرسش :
کدام خارج را تحقق می دهد؟
یا واقعیت خارجی مصداق (مابازاء) کدام مفهوم است؟

واقعیت خارجی مصداق کدام مفهوم است؟

اگر شی واحد مرکب از وجود و ماهیت است،
آنگاه واقعیت یگانه مصداق دو مفهوم متمایز است .

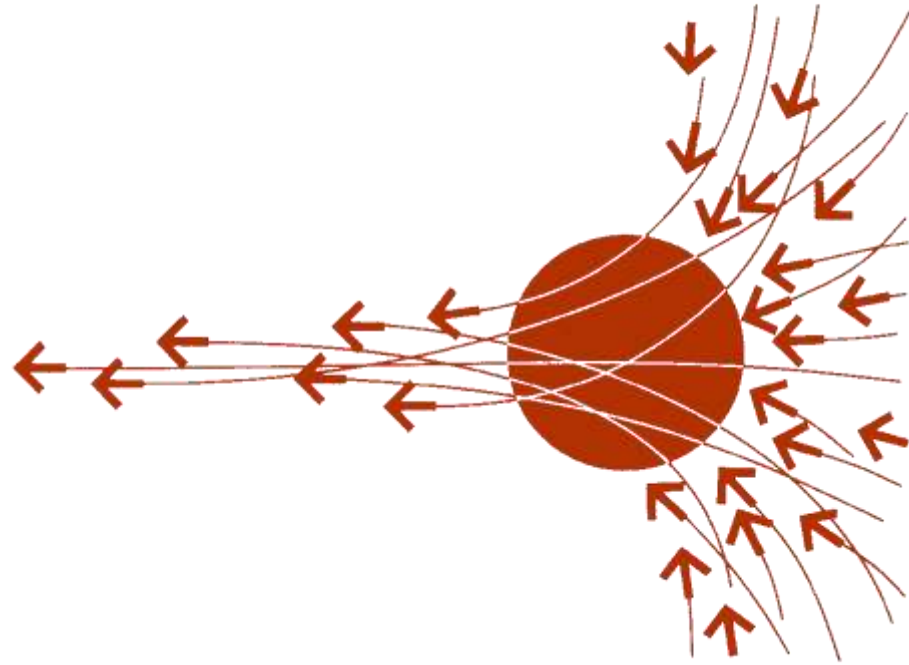
هم وجود و هم ماهیت

بسته شدن دروازه ذهن برای شناخت واقعیت
(ادعای سوفیست)

نه وجود و نه ماهیت

**بنابراین: تنها یکی از دو مفهوم به درستی واقعیت
آن شی را نشان می دهد و مفهوم دیگر، حاصل
فعالیت ذهن است و جنبه انتزاعی دارد.**

جنبه انتزاعی یعنی؟

بنابراین: تنها یکی از دو مفهوم به درستی واقعیت آن شی را نشان می دهد و مفهوم دیگر، حاصل فعالیت ذهن است و جنبه انتزاعی دارد.

اصالت وجود یا ماهیت؟

اگر شی واحد مرکب از وجود و ماهیت است،
آنگاه واقعیت یگانه مصداق دو مفهوم متمایز است .

هم وجود و هم ماهیت

بتسه شدن دروازه ذهن برای شناخت واقعیت
(ادعای سوفیست)

نه وجود و نه ماهیت

ماهیت

وجود

سیر تاریخی بحث:

میرداماد، ملاصدرا
مشایون به اصالت وجود نزدیک ترند.
اشراقیان – فی المثل شیخ اشراق – به
اصالت ماهیت.
بحثی در دامن عرفا و سپس متکلمین

چرا این بحث اهمیت
دارد؟

هم وجود و هم ماهیت

نه وجود و نه ماهیت

ماهیت

وجود

اصالت وجود یا ماهیت؟

اگر شی واحد مرکب از وجود و ماهیت است،
آنگاه واقعیت یگانه مصداق دو مفهوم متمایز است .

هم وجود و هم ماهیت

بسته شدن دروازه ذهن برای شناخت واقعیت
(ادعای سوفیست)

نه وجود و نه ماهیت

اگر ماهیت اصیل باشد و وجود اعتباری، شی قبل از تحقق،
وجود یافته است.
برهان دیگر: فرض وجود شی بدون ماهیت امکان پذیر
است ولی ماهیت بدون وجود مفروض نیست.

ماهیت

وجود

اصالت وجود یا ماهیت؟

بنابراین:

وجود شی خارجی را نشان می دهد و ماهیت ناشی از
فعالیت ذهن است.

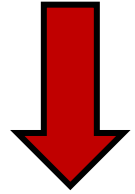
ماهیت اعتباری است.
و وجود اصیل

ماهیت

وجود

این شعر بر کدام دیدگاه استوار است؟

**وجود اندر کمال خویش جاری است
تعین ها امور اعتباری است.**

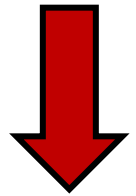

ماهیت امری اعتباری است.

وجود امری اصیل

این شعر بر کدام دیدگاه استوار است؟

اعیان همه شیشه های گوناگون بود
تایید بران پرتو خورشید وجود
هر شیشه که سرخ بود یا زرد و کبود
خورشید در آن همان که او بود، نمود

ماهیت امری اعتباری است.

«اصالت وجود شهود حکیم است.» ملاصدرا

- انسان موجود است. (حمل هستی به انسان) : نگاه ماهوی : تقدم ماهیت به وجود : اصالت ماهیت

- انسان تعیین خاص وجود است.

- موجود / وجود انسان است: حمل انسان به حقیقت هستی: تقدم وجود بر ماهیت: اصالت وجود

اشتراک مفهوم و وحدت حقیقت «وجود»:

وجود با مفهوم یگانه و واحدی، جهان را پر کرده است.

مفهوم وجود **مشترک معنوی** است.

مفهوم وجود مفهومی **واحد** است.

وجود در سراسر قلمرو هستی جز یک چیز نیست. این نظر عدول از نظر **مشائیان اسلامی** (وجود هر چیز ذاتاً متفاوت و متمایز از وجود های دیگر است، هر چند که نسبت به ماهیت خودش اصالت دارد) و **میر داماد** (وجود امر اعتباری است) است.

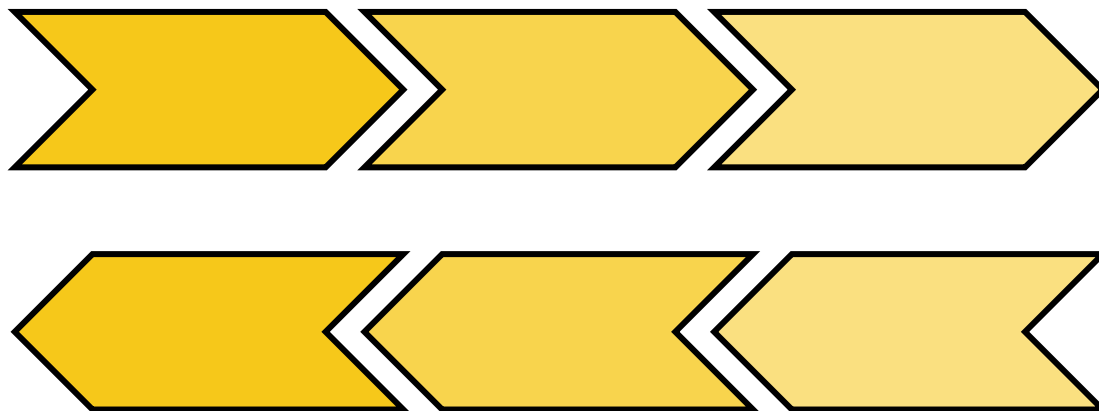
موجودات مختلف در عالم ظهور، همگی
تعینات یک حقیقت واحد اند.

وجود

فلا يمكن تعريفه بما هو اجلي منه لغرض ظهوره و بساطته...

مبدأ و معاد، اسفار ج ۴ ص ۱۷-۱۸

شدت و ضعف ظهور وجود است که مرتبه
موجودیت هر مخلوقی را تعیین می کند.

مظاهر وجود

تأثیر ملاصدرا از سهروردی

- نباید میان مفهوم وجود و حقیقت وجود اشتباه کرد
- تعبیر دیگر از اصالت وجود تقدم وجود بر ماهیت است
- وجود در سهروردی یک مفهوم ذهنی است و مابیه ازاء ندارد، اعتباری است
- اشتراک ها: خصلت ذاتی نور و وجود یکی است. هر دو مظهر لغیره و ظاهر لنفسه اند
- وجود در حد ذات خود ظاهر است و ماهیات را نیز که غیر وجودند، ظاهر می سازد.

انسان شناسی صدرایی

- انسان در خود فرا می رود و در خود تعالی می جوید، این وجود با **عمل انسانی** آمیخته است، انسان **ماهیت** معین و حد توقف ندارد، و در نهایت آن خواهد بود که با اندیشه و عمل خویش متحقق می سازد.
- انسان **صورت** قوه هایی است که در این عالم است و ماده صورتهایی که در آن عالم.
- طبع... نفس... عقل

**انسان در خود نمی ماند! و با
عمل و اندیشه خویش خود را
در تعالی می بخشد**

**انسان ها در پایان
ذات متفاوت دارند!**

یک مسئله؟

تبیین گوناگونی جهان

به راحتی قابل تبیین است. اما نمی توانیم از اشتراک مفهوم وجود سخن بگوییم.

اگر با اصالت ماهیت معتقد باشیم:

اگر به اصالت وجود معتقد باشیم:

چه تبیینی برای گوناگونی موجودات جهان داریم؟

پاسخ:

- نظریه تشکیک وجود:
- وجود مقوله ای **مشکک** است. شدت و ضعف دارد. مرتبه دارد. موجودات در عین وحدت در وجود از جهت برخورداری از آن، دارای مراتب گوناگون اند.

گرچه برخیزد ز آب بحر موجی بی شمار کثرت اندر موج باشد، لیک آبی بیش نیست

نیستی چیزی نیست که با هستی قابل ترکیب باشد

نظریه تشکیک وجود چه نتایجی دارد؟

- هم اصل وحدت موجودات را بیان می کند.
- هم کثرت آنها را تفسیر می کند.

وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت

**کثرت اندر وحدت است و وحدت اندر کثرت است
این در آن مضمیر بود، آن اندر این پیداستی**

**پرسش: با اعتقاد به نظریه اصالت وجود رابطه
علیت چه شکلی به خود می گیرد؟**

پیشینه بحث

ملاک نیازمندی به علت

حدوث : معلول قبل از علت نبوده است.

امکان ماهوی: معلول به لحاظ ماهوی نسبت به وجود و عدم تساوی دارد.

امکان فقری : معلولیت ناشی از ضعف مرتبه وجودی است.

متکلم

مشایبون

حکمت متعالیه

يا ايها الناس!
انتم الفقراء
الى الله و الله
هو الغنى
الحميد

فاطر- ۱۵

خداشناسی و الاهیات در حکمت متعالیه

حجاب روی تو هم روی دوست در همه حال
نهان ز چشم جهانی

ز بس که پیدایی

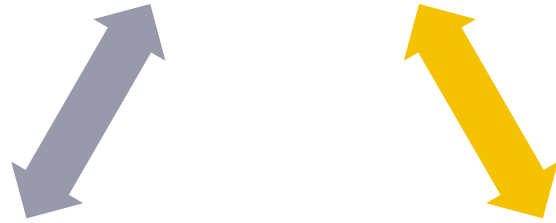
هو الباطن
هو الآخر

هو الظاهر
هو الأول

وجود مبنای مسائل الهی است. ملاصدرا

سلوک واقعی به سوی حق

کلام الہی

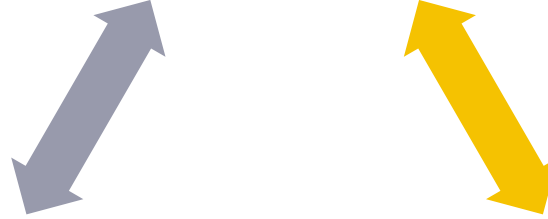
سلوک عرفانی

برهان فلسفی

سلوک واقعی به سوی حق

قول الہی

شہود عرفانی

برہان فلسفی

سلوک واقعی به سوی حق

کتاب الہی

کتاب نفس

کتاب طبیعت

هر چه هست اوست و متعلق به او

قیوم

انه علی کل شیء وکیل

وجود از آن اوست نه اینکه او وجود دارد.

و هو طریق الصدیقین یتشهدون
بالحق علی کل شیء علی کل شیء
لابغیره الیه ج ۱ اسفار ۵۵، ۵۴

پرسش: تبیین حرکت؟ بر اساس حکمت صدرایی

حرکت با «وجود» اشیاء چه رابطه ای دارد؟

پیشینه بحث

تبیین حرکت

هراکلیتوس

همه چیز در حال حرکت است

پارامندیس

حرکت محال است!،
موجودیت و معدومیت برای شیء هر دو ذاتی است.

افلاطون

حرکت در سایه هاست. مُثُل ثابت اند.

ارسطو

حرکت در صورت شیء است و ماده ثابت است.
شیء بالقوه می شود بالفعل

متکلم

حرکت ایجاد شیء از لاشیء است

حرکت در «چه» است؟

ارسطو

حرکت در صورت شی است و ماده ثابت است.

حرکت در اعراض است نه در جوهر

حرکت در کم و کیف و مکان و جوهر،
حرکت در جوهر مستلزم کون و فساد
است. (ابن سینا)

برهان: اگر حرکت در
جوهر باشد، آنگاه
هویت شیء متبدل می
شود.

رابطه گذشته
و آینده قطع
می شود!

حرکت در «چه» است؟

حرکت ایجاد شیء از لاشیء است

متکلم

حرکت در «چه» است؟

حرکت هم در اعراض و هم در جوهر است!

ملاصدرا

متحرک گم می شود!

اصل حرکت زیر سؤال
می رود! زیرا هر
حرکتی در سایه ثبات
معنا دارد.
(ثبات جوهر)

رابطه گذشته
و آینده قطع
می شود!

حرکت در «چه» است؟

حرکت در جوهر است!

«متحرک گم می شود!»
از آثار عقیده به اصالت ماهیت است.

اصالت وجود

حرکت جوهری

تدوین و تدریس: حامد صفایی پور

ملاصدرا

چون وجود اصیل
است و ماهیت
اعتباری هر
دگرگونی باید در
متن واقعیت یعنی
در وجود اشیاء
ایجاد شود.

حرکت در صورت ها

- از نظر صدرا هر جسمی دارای دو صورت است. صورت جسمیه و صورت نوعیه.
- صورت جسمیه به ماده بعد و و امکان قبول صورتهای مختلف می دهد.
- صورت نوعیه که نوع و هویت جسم را تعیین می کند.
- هر دوی این صورت ها در هر لحظه مدام تغییر می کنند، و ماده در آن صورتی تازه می گیرد.

برهان بر حرکت جوهری

• ربط متغیر به ثابت

بدون پذیرش حرکت جوهری نمی توان از عهده تبیین رابطه متغیر ها به ثابت برآمد. باید نحوه وجود طبیعت را جوهر سیال دانست تا حرکت از آن انتزاع شود. یعنی حرکت را لازمه ذاتی اشیاء دانست.

(حاصل عمر، ج ۱، عبدالله نصری، ۲۰۱، در شرح نظر شهید مطهری)

حرکت در «چه» است؟

حرکت جوهری

ملاصدرا

وجود سیال

حرکت مثل تسبیح نیست که دانه ها روی نخ حرکت کنند، حرکت مثل خط است، نقطه در خط حل شده است، هر شیء یک هویت سیال دارد. نه هویت ثابتی که چیزی بر آن بار شود. وجودی که سیال است، و حقیقت را می سازد.

- حرکت تجدید و تجدد مدام عالم است.
- این سؤال که در حرکت جوهری «خود شیء» چه می شود؟، قابل طرح نیست چرا که خود شیء، وجود شیء است و حرکت نحوه وجود آن محسوب می شود.

خلق جدید!

- جهان کی خلق شدہ است سؤال بی معنایی است.
- عالم مدام در حال خلق جدید است و وجودش در
هر لحظه مسبوق به عدم!
- بل ہم فی لبس من خلق جدید!
- سنفرغ لکم ایها الثقلان
- کل یوم هو فی شان

عالم حادث زمانی است

-ملاصدرا به حدوث زمانی عالم معتقد است، در واقع عالم از طریق حرکت جوهری مدام در حال **خلق جدید** است، تا بدانجا که می توان گفت وجود عالم در هر لحظه مسبوق به عدم آن در لحظه قبل است، (تاریخ فلسفه در اسلام، حنا فاخوری، ۴۸۹)

کل یوم هو فی

«کل یوم هو فی شان» بخوان
 مر ورا بی کار و بی فعل مدان
 کمترین کاریش هر روزست آن
 کو سه لشکر را کند این سو روان
 لشکری ز اصلاب سوی امهات
 بهر آن تا در رحم روید نبات
 لشکری ز ارحام سوی خاکدان
 تا ز نر و ماده پر گردد جهان
 لشکری از خاک زان سوی اجل
 تا ببیند هر کسی حسن عمل

....

باز بی شک بیش از اینها می رسد
 آنچه از حق سوی جانها می رسد
 می رود بی بانگ و بی تکرارها
 تحت الانهار تا گلزارها

نهاد ناآرام جهان

- هر جسمی در زمان جاری است.
- به کشش وجود جسم مادی در امتداد زمان، حرکت گفته می شود.
- موجود متغیر که آمیخته از قوه و فعل است، در امتداد زمان سیر می کند و تکامل می یابد.
- حرکت و سیلان عین وجود تدریجی و جریان دار شیء است، و هویت و وحدت ان را به خطر نمی اندازد.

جزء ها را روی ها سوی گل است
بلبلان را عشق با روی گل است
آن چه از دریا به دریا می رود
از همان جا کآمد آن جا می رود

تکامل جهان

- هیچ نقطه ثابتی در جهان یافت نمی شود.
- جهان یک پارچه در شور و غوغاست.
- شوق دست یافتن به مراتب بالاتر!
- معاد همه کائنات را در بر می گیرد و در همه ارکان جهان زلزله می افکند.

حلال مشکلات

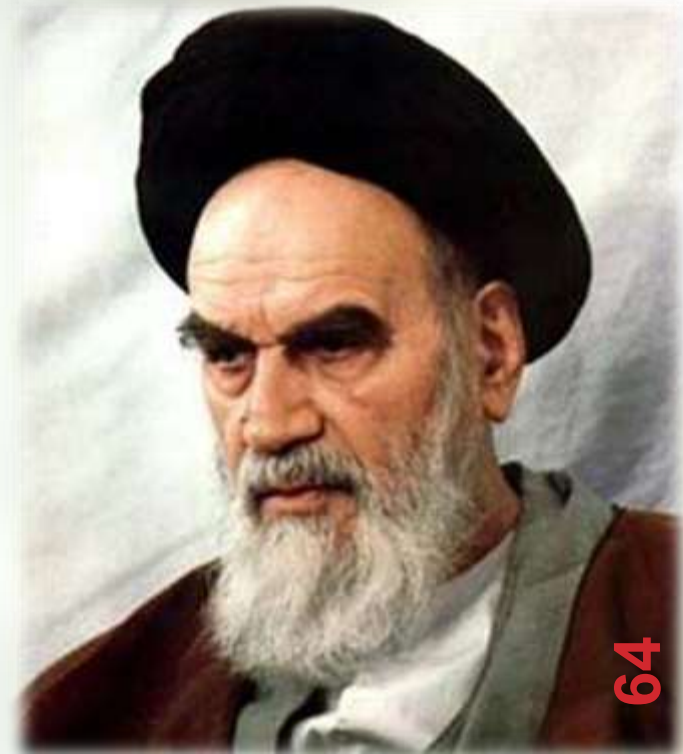
- ارتباط خدا با جهان
- مسئله حدوث و قدم جهان
- رابطه نفس و بدن
- وجود ذهنی و مسئله شناخت
- معاد جسمانی

تأثیر مکتب صدرا

«... بی اغراق، ... ملاصدرا یکی از نظریه پردازان اصلی علوم عقلی اسلامی است ... بسیاری از جویبارهای معنوی قرن های گذشته د راو به یکدیگر می رسند و در رودی جدید پیوند می یابند، رودی که در ۴ قرن گذشته سرزمین فکری ایران را آبیاری کرده است.
...» همان، ۴۹۶

ثمره تربیتی و اجتماعی مکتب صدرا

• اسلام مکتب **تحرک** است، و قرآن کریم کتاب **تحرک**. تحرک از طبیعت به غیب، تحرک از مادیت به معنویت، تحرک در راه عدالت، تحرک در برقراری حکومت عدل

سفرهای چهارگانه

